

Murroksia ja toimijuuksia

Heikki Pesonen
Helsingin yliopisto

Suomalaisesta uskonnollisuudesta kiinnostuneelle uskonnontutkijalle luterilainen uskonto ja kirkkoinstituutio ovat usein väistämättä jollain tavalla osa tutkimusta, vaikka tarkastelun fokus olisikin toisaalla. Vähemmistöuskontojen toiminta ja asemoituminen yhteiskuntaan peilautuvat ja asettuvat usein suhteessa enemmistön uskontoon ja sen yhteiskunnallis-kulttuuriseen asemaan ja hegemoniaan. Uusiin uskonnollisiin virtauksiin kiinnittyneiden lähtökohdat ovat monesti luterilaisessa kristillisyydessä, mikä voi vaikuttaa esimerkiksi siihen, miten erilaiset yhteisöllisen toiminnan muodot rakentuvat. Uushenkisessä liikehdinnässä kulkevilla kristilliset näkökulmat saattavat olla myös osa uskonnollista repertuaaria, eikä esimerkiksi kirkon jäsenyyttä ja osallistumista kirkon toimintoihin nähdä välttämättä ongelmallisena. Enemmistö-vähemmistö -asetelman jyrkkyys riippuukin siitä, minkälainen muuri näiden välille rakennetaan. Esimerkiksi ihmisten arjessa toimitaan ja ajatellaan usein joustavammin kuin instituutioiden tasoilla.

Tämä kaikki kertoo siitä merkityksestä, mikä luterilaisella uskonnolla ja kirkolla on ollut ja on yhä suomalaisessa uskonnollisessa maisemassa. Tämän numeron artikkelit paneutuvat aihepiiriin eri tavoin. Aila Viholainen tarkastelee sitä, miten 1900-luvun alun luterilainen uskonnollisuus on vaikuttanut Havis Amanda -patsaaseen liittyneeseen julkiseen debattiin. Viholaisen aineistoa ovat erityisesti naisten lehtikirjoitukset, joissa patsasta tarkastellaan varsinkin moraalista näkökulmasta ja nähdään se hegemonista arvopohjaa uhkaavana tekijänä. Viholainen kiinnittää huomiota siihen, että kirjoituksissa ei moraalialue kytkeä suoraan uskontoon ja pohtii sitä, onko uskonnollinen perusta niin ”itsestään selvä, ettei sitä tarvinnut artikuloida”? Samoin hän miettii, josko uskonnollinen arvopohja on loitonnut uskonnosta ”yhteisölliseksi konventiksi”? Joka tapauksessa naisten kirjoituksissa käsitellyt moraalikysymykset juontavat Viholaisen mukaan luterilaisesta uskontulkinnasta.

Toisaalta Viholainen näkee, että luterilaiseen hegemoniaan oli 1900-luvun vaihteessa jo alkanut syntyä säröjä, jotka johtuivat monenlaisista yhteiskunnallisista murroksista. Nämä kytkeytyivät modernisaation ilmenemismuotoihin, kuten kaupungistumiseen ja teollistumiseen sekä erilaisiin aatevirtauksiin ja kansanliikkeiden syntyyn. Vaikka modernisaatioon liittyneen maallistumisprosessin myötä kirkkoinstituution merkitys yhteiskunnassa on koko ajan ollut laskussa, uskonnon ja kirkon vaikutus on kuitenkin edelleen näkyvä. Luterilaisen uskonnon ja kirkon tutkijalle kiinnostava tutkimusasetelma onkin kirkon yhteiskuntasuhteen ja sen muutoksen tarkastelu. Tällöin yksi mahdollinen kysymys on se, miten kirkossa on toimittu suhteessa erilaisiin yhteiskunnallis-kulttuurisiin murroksiin?

Tällä hetkellä erityisen ajankohtaista on sen tarkastelu, miten kirkossa on reagoitu ja mukautettu rajuun ja äkkinäiseen muutokseen, jossa yksi kirkon ja ylipäänsä uskonnollisten yhteisöjen toiminnan perusta – yhteisöllisyyden kokemusten tuottaminen – on kriisiytynyt. Laura Kallatsan ja Sini Mikkolan artikkelissa tutkitaan tätä kysymystä tarkastelemalla evankelis-luterilaisen kirkon seurakuntien kirkkoherrojen näkemyksiä ehtoollisen viettämisestä koronakeväänä 2020. Tutkimusaineisto on kerätty sähköisellä kyselylomakkeella, johon vastasi 141 kirkkoherraa ympäri Suomea. Ehtoolliselle osallistuneiden määrää rajattiin keväällä kymmenen henkeen, mikä on Kallatsan ja Mikkolan mukaan lähtökohtaisesti ristiriidassa ehtoollisen yhteisöä rakentavan ja ylläpitävän luonteen kanssa. Kirkkoherrojen vastauksista käykin ilmi, että yhteisöllisyyden tunne on järkkynyt, mistä kertovat vastauksissa ilmaistut tunteet, kuten suru, outous ja vieraus. Toisaalta kirkkoherrat näkivät, että ”yhteinen kaipaus” myös yhdisti seurakuntaa.

Keväällä koko yhteiskunnassa pikaisesti toteutettu digiloikka on herättänyt runsaasti keskustelua online-yhteisöllisyyden rakentamisen mahdollisuuksista. Kallatsa ja Mikkola pohtivat seurakuntien toiminnan digitalisaation merkitystä messuun ja ehtoolliseen liittyen. Messun striimaus ja ehtoollisen rajoittaminen synnytti monenlaisia ristiriitaisia tunteita. Yhtäältä kirkkoherrat kokivat syyllisyyttä etuoikeudestaan osallistua ”harvoille ja valituille” rajatulle ehtoolliselle. Samoin koettiin ulkopuolisuutta, jos itse osallistuttiin messuun verkkoyhteyden kautta. Toisaalta vastauksista välittyi myös kokemus läsnä olevasta seurakunnasta, vaikka läsnäolo ei ollutkaan fyysistä.

Toisesta näkökulmasta kirkon yhteiskuntasuhdetta voidaan lähestyä myös tutkimalla, miten kirkko pyrkii välittämään ja samalla ylläpitämään traditionaalisia arvoja ja normatiivisia käsityksiä, joita yhteiskunnallisen muutoksen mukana kulkeva arvojen muutos haastaa eri tavoin. Kirkko toteuttaa monenlaisia toimintoja, jotka rytmittävät monien ihmisten elämää ja luovat mahdollisuuksia yhteisöllisyyden kokemuksiin. Näiden kautta kirkko ja sen työntekijät myös tarjoavat jäsenilleen ja toimintoihin osallistujille käsityksiä ja määreitä liittyen esimerkiksi sukupuoliin ja seksuaalisuuteen. Anna Haapalainen tarkastelee artikkelissaan, miten Suomen evankelis-luterilaisen kirkon seurakuntakontekstissa tuotetaan ja rajataan erityisesti sukupuoleen liittyvää toimijuutta. Tutkimuksen aineisto koostuu Turun Mikaelinseurakunnassa tehdyn kenttätutkimuksen havaintopäiväkirjoista, seurakunnan työntekijöiden haastatteluista sekä kirkon avioliittoa ja seksuaalietiikkaa käsittelevistä julkaisuista. Haapalainen korostaa, että seurakunnan diskursseissa on sisäänkirjoitettuna jako naisiin ja miehiin, mikä kytkeytyy kirkon ylläpitämään ajatukseen sukupuolten komplementaarisuudesta. Haapalaisen mukaan naiseuteen ja mieheyteen liitetään tällöin traditionaalisia ja stereotyyppisiä määreitä, jotka sulkevat ulkopuolelleen ”sellaista toimijuutta, joka ei näitä määrittelyitä täytä”.

Toisaalta – kuten Haapalainen tuo esiin – naisten toimijuus voi olla myös konservatiivisia sukupuolirooleja korostavissa uskonnoissa aktiivista ja positiivista. Tällöin puhutaan ”mukautuvasta toimijuudesta”, joka näkee uskonnollisiin sääntöihin sitoutumisen ja niiden noudattamisen voimavarana naisille itselleen. Ehkä mukautuvan (tai sopeutuvan) toimijuuden ajatusta voisi soveltaa myös pohdittaessa sitä, miten instituutioiden, yhteisöiden ja yksilöiden tasolla sopeudutaan ja mukaudutaan nopeisiin yhteiskunnallisiin muutoksiin, ja rakennetaan myös uudenlaisia sekä yksilöllisen että yhteisöllisen toimijuuden muotoja. Tällainen toimijuus on väistämättä myös innovatiivista ja uutta luovaa, mikä näkyy niissä tavoissa, joilla uskonnolliset yhteisöt ovat tänä vuonna pyrkineet kompensoimaan fyysisen yhteisöllisyyden puutetta.

Tämän numeron kirja-arvosteluita lukiessa tulee esille erityisesti se, miten monipuolista uskonnontutkimusta Suomessa harjoitetaan ja miten aktiivisesti julkaistaan myös suomen kielellä. Arvostelluista monografioista ja toimitetuista teoksista viisi kuudesta on julkaisu tänä vuonna, ja ne käsittelevät sekä uskontotieteen peruskysymyksiä (*Uskontotieteen ilmiöitä ja näkökulmia*) että monenlaisia uskonnontutkimuksen erityisteemoja. Kirjoissa tarkastellaan esimerkiksi kristinuskon irakilaisista historiaa (*Kahden virran maa*), ufouskomuksia (*Arvoituksia avaruudesta*) ja uskontolukutaitoa (*The Challenges of Religious Literacy*). Lisäksi arvioitavana on uskontoa ja kuvittelun tekniikoita käsittelevä teos (*Kuvittelu ja uskonto*), joka linkittyy näkökulmiltaan Aila Viholaisen artikkeliin tässä numerossa. Annika Hämäläisen arvioima *Understanding Deradicalization* on tässä joukossa ainoa ei-kotimaisten tekijöiden teos. Siinä esitellään monipuolisesti radikalisoitumisen ja deradikalisoitumisen teorioita